

Det globala Syd i svensk statsvetenskap

Göran Hydén

Det som en gång kallades Tredje Världen har sedan Sovjetunionens fall döpts om till det globala Syd och utvidgats till att inkludera även länderna som frigjorde sig från Ryssland i början av 90-talet. I frånvaron av en första och en andra värld är gränsdragningen inte självklar. I denna översikt tar jag med länderna i Central- och Östeuropa eftersom politiken där har många drag gemensamt med Afrika, Asien och Latinamerika. Jag utelämnar dock Ryssland eftersom det är föremål för en särskild uppsats av Bo Petersson i denna volym. Det intressanta i det nya begreppet är tillägget av adjektivet ”globala”, en antydning om att de länder som en gång också kallades u-länder i den svenska vokabulären ingalunda bara är en grupp fattiga stater utan inflytande på världsutvecklingen. De är idag integrerade i en global utvecklingsprocess i vilken de spelar en allt mer inflytelserik roll. I ett skede när de s.k. i-länderna får allt svårare att hävda sig ekonomiskt och präglas av både ekonomisk och finansiell kris är skillnaden mellan rika och fattiga länder heller inte den mest lämpliga åtskillnaden. Det finns anledning att förvänta sig att studiet av både jämförande och internationell politik kommer att präglas av nya teoretiska ansatser för att ta itu med de framväxande konstellationer och frågeställningar som en konstant föränderlig global empiri erbjuder.

Den här uppsatsen syftar i första hand till att granska utvecklingen inom den svenska statsvetenskapen sedan 1960-talet då den jämförande politiken gjorde sitt intåg och de första studierna av u-landspolitik kom till. Denna historiska översikt avser att (1) identifiera de främsta dragen i denna utveckling, (2) ge exempel på svenska bidrag till den internationella forskningen, samt (3) jämföra vad som hänt inom svensk statsvetenskap med utvecklingen i andra länder. Huvuddelen av uppsatsen diskuterar förändringar på det teoretiska planet och i empirisk inriktning och följs av kortare avsnitt om geografisk spridning samt ställning inom statsvetenskapen i Sverige. Den avslutas med några reflektioner kring vad karriärmöjligheterna är för dem som satsat på jämförande politik med inriktning på frågeställningar aktuella i det globala Syd.

Vad som skett på det teoretiska planet återspeglar förändringar som präglat statsvetenskapen i stort både internationellt och här i Sverige. Det skall inledningsvis understrykas att den jämförande politiken med inriktning på de nyligen självständiga staterna i Afrika och Asien var den centrala ingrediensen i den nya statsvetenskap som växte fram i första hand i USA i början av 60-talet. Den eftersträfvade inget mindre än en övergripande teori som skulle kunna användas för att studera politik oavsett land, kultur eller utvecklingsnivå. Det var ett stort steg bort från den beskrivande institutionalism som präglat statsvetenskapliga studier i Sverige liksom på andra håll (jfr Bryders bidrag i denna volym).

Den teoretiska grunden för denna ansats hade de statsvetenskapliga pionjärerna lånat från sociologin och kulturanthropologin och gick under namnet strukturfunktionalism. Den utgick från ett systemtänkande, närmare bestämt att samtliga politiska system har samma funktioner och att politisk utveckling kan analyseras med hjälp av de strukturer som utför funktionerna. Den ledande hypotesen var att ju mer differentierat systemets strukturer är, desto mer utvecklat är det. Denna teori byggde på en lång forskningstradition som gick tillbaka till samhällsvetenskapernas föregångare som Emile Durkheim och Max Weber och som utvecklats empiriskt inom antropologin av forskare som Evans-Pritchard och inom sociologin i första hand av Talcott Parsons. Ledande namn inom den nya statsvetenskapen var Gabriel Almond och David Easton.

De första bidragen av svenska statsvetare inom den genre som behandlas här var inspirerade av denna teori. Lars Rudebeck (1967) använde den för att analysera partistaten i Tunisien. I min egen doktorsavhandling utgjorde den ramen för en analys av nationaliströrelsens genomslagskraft i ett avlägset hörn av Tanzania (Hydén 1968).¹ Svårigheterna med att empiriskt belägga strukturernas roll och inflytande visade sig dock så stora att teorin ganska snart övergavs. Den politiska radikaliserings som ägde rum 1968 fick också genomslag inom studiet av jämförande politik i Sverige liksom på andra håll.

Under 70- och 80-talen dominerades dessa studier av nymarxistiskt inspirerade teorier. De var fortfarande fokuserade på nationella system men intresset skiftade i riktning mot hur dessa fungerade i ett världsekonomiskt sammanhang där de uppfattades som "offer" för i-ländernas egna utvecklingsansträngningar. Rudebecks forskning kom att inriktas på befrielseströrelserna i de portugisiska kolonierna och deras utvecklingspolitik

efter att länderna blivit självständiga 1975. Andra svenska statsvetare som bidrog med avhandling och andra skrifter inom ramen för denna radikala form av politisk ekonomi är Björn Beckman (1976) och Olle Törnquist (1984). Alla dessa tre forskare har fortsatt att vara aktiva och produktiva. Deras teoretiska premisser har förblivit radikala även om det empiriska intresset skiftat i riktning mot sociala rörelser och demokratins utmaningar i det globala Syd.

De forskare som nämnts ovan kan sägas utgöra den första generationen inom jämförande politik i Sverige. Deras bidrag kom i mycket stor utsträckning att präglade vad denna forskningsinriktning stod för fram till början av 90-talet. Den teoretiska ansatsen var inspirerad av radikala politiska idéer. Den empiriska inriktningen var i första hand på strukturella variabler och hur dessa påverkar utvecklingen i enskilda länder. Den hade svårt att vinna erkännande bland andra statsvetare i Sverige. Finansieringen av deras forskning kom vanligtvis från andra källor än forskningsrådet.

Sedan 90-talets början har scenen ändrats. Jämförande politik har fått en central roll inom statsvetenskapen i Sverige. Även forskare med utgångspunkt i studiet av svensk politik som t.ex. Bo Rothstein (1998) har kommit att göra viktiga bidrag till denna gren av ämnet. Inriktningen på det globala Syd har väsentligt förstärkts och fördjupats av åtminstone tre olika skäl. Det ena är den framträdande plats som demokratiseringsfrågor kommit att intaga i den praktiska politiken runt om i världen. Det andra är skiftet mot aktörs- och institutionsbaserade teoretiska ansatser. Det tredje är en differentiering av forskningsintresset bort från den ganska homogena inriktningen som präglade den första generationen. Studiet av politiken i det globala Syd var vid slutet av 90-talet inte längre insulärt och marginellt utan en allt mer betydelsefull del av den statsvetenskapliga forskningens huvudfåra. Den har så förblivit.

Man kan också beskriva förändringarna inom studiet av jämförande politik som en övergång från stat till regim som huvudbegrepp. Under perioden fram till kommunismens fall var det framför allt bland de som studerade länderna i Afrika, Asien och Latinamerika som statens roll i samhällsutvecklingen stod i fokus. Det betingades av att staten betraktades som det givna instrumentet för utveckling, att staterna hade ett ansvar att fördela samhällets resurser samt att statsmakten i många fall inte var konsoliderad. Detta gällde inte minst de länder i Afrika och Asien som tagit steget från koloni till självständighet. Sedan 90-talets början är det

dock regimbegreppet som stått i centrum. Forskningen har blivit samtidigt både mer normativ och empirisk. Övergången till en demokratisk regim som objekt har gjort att forskarna ställts inför frågan om hur man bedriver empirisk forskning inom ramen för ett normativt schema som ingalunda är objektivt i en vetenskaplig bemärkelse men väl politiskt önskvärt. Spänningen mellan det vetenskapliga och det politiska, mellan det empiriska och normativa har genomgående lösts genom att hitta minsta gemensamma nämnare för att tillåta kvantitativt baserade och jämförande studier. Granskar man de studier som gjorts av demokratiseringen sedan slutet på 80-talet skönjer man följande intressanta scenario.

De första åren handlade uteslutande om själva övergången till en demokratisk regim och hur den ägde rum. Den var reflekterande och inkluderade olika förhandlingsmodeller. Exempel på dessa ”transitionsstudier” är samlingsvolymen från 1986 som byggde på erfarenheterna från övergången i Sydeuropa och Latinamerika (O'Donnell, Schmitter & Whitehead 1986) samt den mer lättillgängliga och sammanfattande studien av Adam Przeworski (1991). Vid mitten av 90-talet hade intresset skiftat i riktning mot mer normativa frågor som hur nya demokratiska regimer kan byggas och vilka faktorer som är viktigast. En bok som satte tonen för denna typ av studier var en översikt av vad forskarna lärt sig från övergångarna i Sydeuropa, Latinamerika och Östeuropa (Linz & Stepan 1996). Dessa studier har blivit alltmer kvantitativa i sina försök att hitta den eller de variabler som verkligen avslöjar demokratiseringens positiva roll för samhällsutvecklingen. Mer sofistikerade undersökningsmetoder och analysmodeller har dock inte producerat en samstämmighet vad som verkligen är orsak och verkan i demokratiseringsprocessen. Aktörer och institutioner fungerar inte i ett vacuum och på senare år har forskarna börjat inse vikten av kontextuella faktorer som sällan fångas in bäst via enbart statistiska metoder. Man talar alltmer om ”hybridregimer”, dvs. regimer som har många demokratiska drag men som inte passar in i modeller avsedda för universella jämförelser. Metodmässigt är det allt vanligare att man eftersträvar triangulering, alltså flera metoder för att bekräfta resultaten.

Denna bild av de huvudsakliga tendenserna inom demokratiseringsstudierna får tjäna som ram för beskrivningen av vad som hänt inom den svenska statsvetarvärlden. Svenska studier av demokratiseringen började inte förrän på 90-talet och man missade därigenom den första fasen med sitt fokus på de förhandlingar som karakteriserade själva maktbytet från

militärt till civilt styre. Det första internationellt uppmärksammade bidraget kom från ett något oväntat håll. Axel Hadenius som börjat sin forskarkarriär inom studiet av svensk politik ändrade inriktning och producerade en övergripande analys av sambandet mellan demokrati och utveckling, ett ämne som fick ny aktualitet i samband med demokratiseringsförsöken runt om i världen (Hadenius 1992). Hans studie bidrog till den internationella debatten där Tatu Vanhanen (1990) samt Dietrich Rueschemeyer och hans medarbetare (Rueschemeyer, Stephens & Stephens 1992) också kom med viktiga inlägg. Hadenius har sedan dess fortsatt att göra jämförande studier av olika aspekter av demokratiseringsprocessen. En sådan handlar om statens roll och ansvar i förhållande till medborgarna i demokratiska system (Hadenius 2001). En yngre forskare som gått i hans fotspår är Jan Teorell. De två har författat en rad artiklar om demokratiseringens villkor och karaktär, t.ex. en uppdaterad analys av de kulturella och ekonomiska faktorernas betydelse för demokratin (Hadenius & Teorell 2005).

Trots att Hadenius började intressera sig för frågorna i Syd först på 90-talet måste han räknas till den första och äldre generationen av forskare i studiet av jämförande politik. Han var redan långt kommen i sin karriär när han bytte forskningsfält. Mot bakgrund av hur få de seniora forskarna på detta fält varit är det särskilt uppmuntrande hur många yngre forskare som bestämt sig för att forska i jämförande politik och i synnerhet demokratiseringsfrågor. Denna tillväxt har delvis kommit till stånd därför att de ämnen man tagit sig an varit sådana som skär över geografiska och kulturella gränser. Dit hör inte minst studiet av val och valsystem, väljaropinioner och genusfrågor.

Det mest uppmärksammade individuella bidraget från den yngre generationen av svenska forskare inom demokratiseringsområdet är Staffan Lindbergs studie av afrikanska president- och parlamentsval under perioden 1989–2004 (Lindberg 2006). De statsvetenskapliga institutionerna i Göteborg och Uppsala hade gjort sig kända som ställen där man studerar svenska val men det var lundensaren Lindberg som tog valstudierna i Sverige i en ny och mer internationell riktning. Det gällde inte längre bara om att skriva om svenska val i internationella samlingsvolymerna utan att skapa en ny databas om val i främmande land som kan användas av andra forskare. Som ung doktorand gjorde Lindberg här något som få andra skulle våga sig på i det skedet. Hans forskningsarbete, som fortsätter vara inriktat på valens roll i att fostra demokrati, har givit upphov till en renässans i valstudier efter att dessa tidigare hade betraktats som överdrivet betydelsefulla som kausala

faktorer i demokratiseringssammanhang. En ny samlingsvolym redigerad av samme person i vilken de ledande valforskarna av olika regioner i Syd gör viktiga bidrag är ett av flera bevis på detta (Lindberg 2009).

En ung forskare som delar intresset i hur val bidrager till att forma politiska regimer är Joakim Ekman som på senare år anammat begreppet hybridregimer för att beskriva utvecklingen i första hand i Central- och Östeuropa (Ekman 2009). I övrigt är det i första hand civilsamhällets roll i demokratiseringsprocessen som intresserat svenska statsvetare. Bortom demokratiseringsfrågorna är det i första hand forskare i tvärvetenskapliga lag som bidragit till forskningen om det globala Syd. Som exempel kan nämnas Fredrik Söderbaum och Patrik Stålgren med intresse i konflikter och flyktingfrågor, Lennart Lundqvist i vatten- och miljöfrågor samt Kristina Jönsson i allmän hälsovård.

GEOGRAFISK SPRIDNING

Statsvetare inom jämförande politik tenderar att bli experter på ett visst land eller en bestämd region. Så är fallet också i Sverige. De skriver inte enbart om ett enskilt ämne inom statvetenskapen men ägnar sig åt att skriva om landet eller regionen i stort. Det komparativa perspektivet finns med i forskningen men det är geografiskt begränsat. Svenska statsvetare täcker in det mesta av vad som här kallas det globala Syd, även om somliga regioner och länder får mer uppmärksamhet än andra. Bland dessa generalister med en geografisk fokusering kan nämnas Inga Brandells mångåriga forskning i Nordafrika, Catarina Kinnvalls, Hans Blomkvists, Sten Widmalms och Henrik Berglunds arbete i Sydasiens, Anders Uhlins i Indonesien och Fredrik Ugglas i Latinamerika.

Forskningen om Sovjetunionens f.d. randstater i Europa har tilldragit sig kanske det största intresset med en rad svenska statsvetare engagerade i frågor som gäller dessa länders allmänna politiska problematik. Förutom Joakim Ekman ska här nämnas Sten Berglund, något av en doyen bland forskarna med denna geografiska inriktning, Daniel Silander samt Anders Uhlin som i allt större utsträckning kommit att ägna sig åt det ”nära” Syd.

Det är ganska uppenbart att den geografiska inriktningen fått bestämmas till stor del av svenskarnas språkkunskaper. Jämförande politik kräver att man kan inte bara umgås utan även bedriva seriös forskning med hjälp av ett främmande språk. Med några få undantag som Ugglas forskning i Latinamerika och Brandells i Nordafrika är den koncentrerad till länder

där engelskan är det officiella språket eller i varje fall talas av folk tillhörande samhällseliten.

Denna översikt vore ofullständig utan hänvisning till den tendens att göra mer universella jämförelser, dvs. studier som med hjälp av specifika databaser tillåter jämförelser av institutionella företeelser i jordens alla länder. Dessa är allt vanligare inom både amerikansk och europeisk statsvetenskaplig forskning och utgör en viktig del av disciplinens egen integrering (för en mer utförlig behandling av detta ämne, se Bergmans uppsats i denna volym). Gränsen mellan disciplinens olika inriktningar tenderar att suddas ut. Hur stort inflytande denna typ av jämförande politik kommer att få på statsvetenskapens utveckling i framtiden är för tidigt att yttra sig om men den är på gång i Sverige. I dessa studier är det inte miljön i ett främmande land utan datorn på kontoret som gäller.

JÄMFÖRANDE POLITIK I SVENSK STATSVETENSKAP

Under den tid som Statsvetenskapliga förbundet varit till har jämförande politik utvecklats från att vara en perifer företeelse till att alltmer utgöra kärnan av själva disciplinen. En mycket stor andel av forskningen gäller länderna i Syd. Visserligen har det alltid funnits gott om intresse bland studenterna för politiken i olika delar av världen. Det har alltid också funnits doktorander med ett sådant forskningsintresse. Få om någon av dessa forskare fångades upp av institutionerna runt om i landet. Jämförande politik hade under lång tid stora problem att vinna erkännande.

Det var först på 90-talet som scenen började ändra sig. Forskningsintresset kom nu att drivas mer av tematiska frågeställningar snarare än geografiska hänsynstaganden. Forskarna fortsatte att ha en geografisk förankring i sitt arbete men denna var underordnad det tematiska intresset. Studiet av demokratifrågorna är ett bra exempel härpå. Den tematiska inriktningen på forskningen innebär också att det statsvetenskapliga samtalet nu delas av alla oavsett geografisk inriktning. Man talar i allt större utsträckning samma språk och alla har en likvärdig plats vid seminariebordet. Detta är kanske det mest betydelsefulla bidraget som jämförande politik har givit disciplinen i stort på senare år. Forskarna med intresse i det globala Syd har spelat en betydelsefull roll i detta sammanhang.

Antalet doktorander med intresse för demokratiserings- och utvecklingsfrågor har på senare år vuxit och det finns all anledning att Förbundet vid sitt halvsekeljubileum kommer att kunna uppvisa ett ännu

större antal etablerade forskare med anknytning till det globala Syd. Dessa frågors aktualitet är en orsak till detta växande intresse men i detta sammanhang måste också nämnas den viktiga roll Sidas Minor Field Study-program har spelat som inkörsport för dessa yngre forskare. Det har gett forskarna en fältutbildning som de överlag har satt stort värde på. Datainsamling och kravet på en systematisk analys under en erfaren handläggares kritiska blick har också varit positiva ingredienser i detta program.

Jämförande politik har också dragit sitt strå till stacken när det gäller internationaliseringen av svensk statsvetenskaplig forskning. Tillsammans med framväxten av forskare med intresse i europeiska integrationsfrågor har Sydforskarna förändrat den statsvetenskapliga scenen. Det är allt vanligare att språket på de vetenskapliga seminarierna är engelska och ämnet har en internationell dimension. Detta sägs utan att underskatta det bidrag som forskarna inom internationell politik har kommit med under årens lopp. De har alltid utgjort disciplinens fönster utåt. Poängen här är att det är den starkt framväxande jämförande politiken som fått balansen att tippa i en internationell riktning.

EU-forskare står med det ena benet i den jämförande politiken och det andra i internationell politik. Kanske denna beskrivning inte passar in på varje enskild forskare men gebietet som sådant har en brobyggande roll mellan dessa grenar av disciplinen. Fördelen som EU-forskare har framför dem som studerar det globala Syd ligger på finansieringsplanet. Utan att vilja undervärdera de utmaningar även EU-forskarna ställs inför när de söker pengar har de genomgående tillgång till fler källor både inom Sverige och ute i Europa. Sverige tar sin plats i Europa på allvar och man är på politiskt håll genuint intresserad att stödja forskning som gäller olika aspekter av det europeiska samarbetet. Det globala Syd kommer först på andra plats och pengar till forskning är svårare att få tillgång till. Visserligen kan man få pengar för enskilda konsultuppdrag via ganska många kanaler men den självständiga forskning som behövs för att förstå verkligheten i Syd och hur dessa länder fungerar är svårare att få finansierad.

KARRIÄRMÖJLIGHETERNA

Möjligheten till en karriär inom svenska statsvetenskap för forskare med intresse i Syd har alltid funnits men den var betydligt kärvare de första årtiondena än den är idag. Det sätt på vilket denna forskning kom

att associeras i första hand med nymarxistiska teorier gjorde den mindre intressant för andra forskare. Under de senaste tjugo åren har dock dörren öppnats allt mer. De mer seniora har hunnit bli professorer och bland docenter och universitetslektorer på fast tjänst finns allt fler forskare med detta intresse. Självklart råder alltid konkurrens om tjänsterna men de som utlyses är allt oftare med anknytning till frågeställningar som är aktuella i det globala Syd. Det finns alltså goda chanser för det tjugotal doktorander som forskar i dessa frågor att också i framtiden kunna ägna sig åt forskning och undervisning i ämnet vid något av landets universitet eller högskolor. I detta avseende påminner Sverige om utvecklingen inom statsvetenskapen i andra länder, i synnerhet de anglosaxiska.

Det finns också anledning att avslutningsvis peka på de möjligheter som yppar sig i andra länder till följd av disciplinens internationalisering. Det är inget nytt att svenska forskare upprätthåller tjänster i Danmark eller Norge, men de har nu anledning att se bortom Nordens gränser. Den svenska statsvetenskapliga forskningen är kvalitetsmässigt konkurrenskraftig i en internationell miljö och inte minst inom Europa men även i andra länder finns möjligheten för svenska forskare att etablera sig. Hittills har få velat ta steget så långt men det är inte osannolikt att det kan ändra på sig i framtiden förutsatt förstås att den globala ekonomin återhämtar sig och att universitetsvärlden får de resurser som krävs för forskning och undervisning.

Noter

- 1 Eftersom min karriär ägt rum utanför Sverige har jag här låtit bli att referera till mina egna arbeten.

Referenser

BECKMAN, BJÖRN, 1976. *Organizing the Farmers: Cocoa Politics and National Development in Ghana*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.

EKMAN, JOAKIM, 2009. "Political Participation and Regime Stability: A Framework for analyzing Hybrid Regimes", *International Political Science Review* 30 (1), s 7–31.

- HADENIUS, AXEL, 1992. *Democracy and Development*. New York: Cambridge University Press.
- HADENIUS, AXEL, 2001. *Institutions and Democratic Citizenship*. New York: Oxford University Press.
- HADENIUS, AXEL & TEORELL, JAN, 2005. "Cultural and Economic Prerequisites for Democracy: Reassessing Recent Evidence", *Studies in Comparative International Development* 49 (4), s 87–106.
- HYDÉN, GÖRAN, 1968. *TANU Yajenga Nchi: Political Development in Rural Tanzania*. Lund: Uniskol.
- LINDBERG, STAFFAN, 2006. *Elections and Democracy in Africa*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- LINDBERG, STAFFAN (red), 2009. *Democratization by Elections: A New Mode of Transition*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- LINZ, JUAN J. & STEPAN, ALFRED, 1996. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- O'DONNELL, GUILLERMO, SCHMITTER, PHILIP & WHITEHEAD, LAURENCE (red), 1986. *Transitions from Authoritarian Rule*. Vol. 1-4. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- PRZEWORSKI, ADAM, 1991. *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. New York: Cambridge University Press.
- ROTHSTEIN, BO, 1998. *Just Institutions Matter: The Moral and Political Logic of the Universal Welfare State*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- RUDEBECK, LARS, 1967. *Party and People: A Study of Political Change in Tunisia*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- RUESCHEMEYER, DIETRICH, HUBER STEPHENS, EVELYN & STEPHENS, JOHN D., 1992. *Capitalist Development and Democracy*. Chicago: University of Chicago Press.
- TÖRNQUIST, OLLE, 1984. *Dilemmas of Third World Communism: The Destruction of the PKI in Indonesia*. London: Zed Press.
- VANHANEN, TATU, 1990. *The Process of Democratization: A Study of 147 States, 1980–88*. New York: Crane Russak.